

Denný rytmus dedinčana stredného Slovenska. Komparatívna štúdia chronologickej etnografie dňa štyroch rodín vrchárov Sihlianskej planiny 1967–2017

Ivan Murin – Josef Kandert

DOI: 10.21104/CL.2018.1.01

Central-Slovakian Villager's Daily Routine. A Comparative Study of Chronological Ethnography of the Day of four Families living in Sihlian Plain 1967–2017

Abstract The paper presents findings of a field research in return ethnography with the objective to illustrate the changing environment of village people. Rural lifestyle appears to be a viable alternative to the urban and city way of living. Significantly romanticized ideas about the village life in Czechoslovak countryside have been reflected in stereotypes of friendly co-existence, self-sufficiency, natural time flow, daily interactions with nature, and harmony with the environment. However, the reality of everyday life was different 50 years ago and is also different today. A time gap of half a century incites a discussion what time is objectively researchable in ethnographic terrain. Detailed records of an ethnographer over time, in a particular location, and related to a particular group of respondents, has a more sustained value of the illustrator and usable source of knowledge. Such was the ethnographic record of daily activities of a villager living in Sihlian Plain (Central Slovakia) in August 1967, and a return field research conducted fifty years later, in May 2017. The authors wish to demonstrate the changes in daily activities of model

families, records of which were obtained by their observation. At the same time, the authors point out those phenomena that remain long-lasting and stable.

Key words return ethnography, everydayness, Central Slovakian village, description of a day, structure of daily activities.

Contact PhDr. Ivan Murin, Ph.D., Katedra sociálnych štúdií a etnológie, Filozofická fakulta, Univerzita Mateja Bela, Tajovského 40, 974 01 Banská Bystrica, Slovakia; e-mail: ivan.murin@umb.sk. prof. PhDr. Josef Kandert, CSC., Fakulta humanitných štúdií, Univerzita Karlova, U Kříže 8, 158 00 Praha 5 – Jinonice, Czech Republic; e-mail: kandert@fsv.cuni.cz.

Jak citovat / How to cite Murin, Ivan – Kandert, Josef. (2018). Denný rytmus dedinčana stredného Slovenska. Komparatívna štúdia chronologickej etnografie dňa štyroch rodín vrchárov Sihlianskej planiny 1967–2017. *Český lid* 105, 3–23.

doi:<http://dx.doi.org/10.21104/CL.2018.1.01>

Kategória času v antropológii a v etnológii

Z perspektívy všeobecných poznatkov vied o človeku sa kontext času rozpoznáva ako veličina, kde sa v určitom časovom priestore jednotlivec či spoločenstvo ontologicky alebo fylogeneticky mení, v závislosti k zmenám prostredia. Je náročné v etnografickom teréne predvídať, v akých časových úsekoch, cykloch, obdobiach či v ako inak štruktúrovanom čase sa zmeny v lokálnom spoločenstve udejú. Pri časovom vymedzení predpokladaných a všeobecne očakávateľných cykloch sa opierame o tie, ktoré sú zjavné a ľahko vnímateľné. Hovoríme o biodromálnom cykle jednotlivca, o prirodzenej životnosti sociálneho a kultúrneho javu, o cyklickom generačnom obmieňaní spoločenstva a podobne. Pri realizovaní etnografického výskumu je ambíciou bádatela vstúpiť do takého výskumného času (Figaredo – Beaulieu – Estalella – Gómez – Schnettler – Read 2016), kedy môžeme skúmať vitálne, aktívne kultúrne a sociálne javy v porovnaní s tými, ktoré miznú. *Biologický* a *mechanický* čas (Kratochvíl 1994) sú často málo súvisiace kategórie, pri zostavovaní výskumu sa ich pridržiavame nerovnomerne. Nemôžeme poprieť, že sa niekedy stretávame aj s prekvapivou periodicitou, s akou sa napríklad kultúra prenáša – transmituje (Tindall 1976; Cavalli-Sforza – Feldman 1981; Munn 1992; Halbwachs 2009). Taktiež sa bežne stretávame s individuálnymi či skupinovými stratégiami, ako synchronizovať svoje správanie v určitom čase. Previazanosť konkrétnej lokálnej kultúry, prostredia a času sa umocňujú. Čas je taktiež jedným z fenoménov ovplyvňujúcich spôsoby, ako sa jednotlivec socializuje. Aj tu platí, že individuálna časovosť je vždy vystavaná na sociálnej časovosti (Sokol 2004) a časovosti prostredia.

Opakujúce sa správanie odvodené od lokálnej tradície je silne navrstvované vo významných časových úsekoch. Najlepšie to môžeme rozpoznať v obdobiach letného a zimného slnovratu. Podoba symbolického pripomenutia týchto prirodzených časových období je síce cirkevne, štátne či inak inštitucionálne ovplyvňovaná, štruktúra bežných a prevažujúcich činností sa však odvíja od lokálnej alebo rodinnej tradície a potrieb. Denný rytmus činností a štruktúrovania času býva často vystavený inštitucionálnym zásahom aj mimo symbolické časové obdobia. Spomeňme len zmeny juliánskeho kalendára na gregoriánsky v 16. storočí, v šesťdesiatych rokoch dokonca štát posúval čas v týždni. Menil soboty a nedele na pracovné dni a naopak. Zmeny v posune letného a zimného času sú stále aktuálne, platia podnes, aj keď štát zmeny v týždni, ako bolo bežné v minulosti, už nepraktizuje. Niektoré časové úseky sa stali prirodzenými kategóriami, etnografi ich radia do významných výskumných rámcov, snažia sa prácou v teréne dopĺňať ich chronologickú evidenciu. S vývojom lokálnych spoločenstiev vyvstáva otázka kategorizácie prirodzených časových úsekov, a vôbec antropologické vnímanie termínu prirodzenosti (Komárek 2008). Je prirodzeným časovým úsekom pre človeka mechanická konštanta času, ako napríklad deň, mesiac či rok, alebo relatívny čas

podmieneny jeho kultúrou, ako napríklad čas oddychu, čas bdenia, čas spánku, čas výchovy detí...? Niektoré etnografické zistenia radíme do štatistického a nevratného času minulosti, iné zasa do času mechanického, obnovujúceho sa a času vratného (Lévi-Strauss 2000: 24). Etnograf potom do terénu vstupuje s očakávaním, že empiricky existuje také radenie javov a činností, ktoré by v periodicky sa opakujúcich rytmoch mohlo vytvoriť oporu pre vývinové interpretovanie v čase minulom či aplikované interpretovanie v čase budúcom.

Prvoradým zámerom tejto štúdie bolo priniesť porovnávajúci terénny záznam prirodzeného časového úseku, činnosti dedinčanov počas dňa na strednom Slovensku. Takto bol aj odporúčane obsahovo pripravovaný text štúdie. Jeho nosnou časťou je etnografia dňa v troch rodinách obyvateľov vrchov Sihlianskej planiny. Autori predpokladali, že dôsledná terénna dokumentácia môže pomôcť širšej etnologickej a antropologickej verejnosti pre ďalšie detailnejšie analýzy. Priebežne sa však tento cieľ doplnil o zámer vyjadriť sa k najzávažnejším zmenám, ktoré sa týkajú prenosu kultúry z minulosti prevládajúceho medzigeneračného modelu transmisie k prevažujúcim aktuálnym módom prenosu nepriamo a technickej transmisie kultúry.

Periodizácia a každodennosť v lokálnych spoločenstvách

Rytmus každodenných aktivít slovenského vidiečana sa v polovici minulého storočia industrializáciou menil natolko, že sa všeobecne pociťovala potreba etnograficky ho zdokumentovať. Slovenské národopisné výskumy dediny boli prioritne orientované na udalosti a javy opakujúce sa v rytme roľníckeho roka (Beňušková – Jágerová – Nádaská 2013). Oporu v čase štruktúrovanom roľníckym rokom národopisci v Čechách a na Slovensku strácali už v povojnových rokoch, najviac však v rokoch šesťdesiatych. To bolo v súlade aj so zmenou v spoločenskom vnímaní, keď sa „obraz slovenskej dediny“ menil. Zmeny životného rytmu dediny na poľnohospodárskom (družstevnom) vidieku v šesťdesiatych rokoch viac ovplyvnil víkendový cyklus než periodicita hospodárskeho roka. Skutočne výpovedným sa javilo správanie dedinčanov v čase pracovného dňa, teda pondelok až sobota, polopracovného dňa, akým sa stala od sedemdesiatych rokov sobota, a dňa sviatočného, teda nedeľa. Pri etnografickom výskume slovenskej dediny vyvstala potreba reálne zhodnotiť, aký časový úsek a v akej chronologickej postupnosti je prospešné a možné v teréne skúmať. Obrátenie pozornosti k malým spoločenstvám, k malým históriám, k lokálnym kultúram a subkultúram malo práve svoj význam. Inšpiratívne bolo skúmať rôzne prejavy kultúry ako jazyk, roly, správanie a všetko, čo by vykreslilo, ako je zostavený bežný deň z jednotlivých individuálnych aktov. Vplyvné behaviorálne štúdie a inšpirujúce koncepcie symbolickej komunikácie a interakcií viedli k záujmu pozorovania každodennosti. Podobnosť môžeme nájsť i v sociologických inšpiráciách Goffmanom (Goffman 1999), pravdaže, u neho so záujmom sledovať expresivitu človeka a jeho komunikáciu.

Vnímat komunikovanie v spoločenstve inak, teda cez jeho predný a zadný región správania sa, našlo ohlas vo viacerých disciplínach. Tematizovali sa zábery výskumu, robiť etnografiu ako identifikáciu nespočetných vzorov a poradí správania (Alieva 2008).

V národopisnej tradícii výskumu čas ovplyvňoval roľnícky rok. Takmer do posledných desaťročí 20. storočia sa takto štruktúrovaný čas na slovenskej dedine javil veľmi zmysluplne (Andrášiová – Beličková – Beňušková – Bobulová – Mládek-Rajniaková – Nováková – Olšavská – Paríková – Profantová – Šebo 2012). Koncom minulého storočia sa tento rytmus rýchle narúšal, čo súviselo predovšetkým so zmenou práce alebo s jej stratou. Vznikali profesie alternujúce osemhodinový pracovný čas, u ľudí sa striedali obdobia bez práce a intenzívnej práce. Renesancia pozornosti nastala po postmodernej kritike makrodynamických procesov vplývajúcich na kultúru a spoločnosť. Skúmanie ľudského konania prinieslo rozpor medzi etnografiou každodenných činností a procesmi, ktoré sa začali javiť ako globálne a univerzálne (Eichengreen 2011). Každodenné bytie sa začalo zdať kontrastné v opozícii voči globálne explikovanému a medializovanému svetu i jeho teoretickým výkladom.

Etnografické skúmanie každodennosti

Záujem o etnografický výskum každodennosti má v slovenskom teréne hlbšie korene a spájal sa s ambíciami českých a slovenských etnografov šesťdesiatych rokov skúmať v kontinuite s vtedy aktuálnymi etnologickými a antropologickými poznatkami (Beňušková 2009). Realizovať výskum v prostredí rodiny, privátneho priestoru percipientov výskumu, vypovedá o ambíciách výskumníka, byť pri tom, ako sú dennou aktivitou formovaní, ako sa v teréne odohráva deň po goffmanovsky, teda v zadnom regióne.

Popisné pozorovanie je pre terénny výskum stále najbežnejší spôsob, ako zaznamenávať empirickú skutočnosť (Hammersley – Atkinson 1995). Používanie aktuálnych analytických techník charakterizuje štrukturalistická presnosť a precíznosť analýz aj vysoko symbolických systémov komunikácie, napríklad pri analýzach používali záznamy rodinných videokaziet z rodinného života (Murin 2009). Odkomunikovanie každodennosti v konvencionalizovaných situáciách sú oblúbené témy v obrazovej vizuálnej etnografii. Zámerom štúdií je priniesť niektoré konvencie z bežného života, zvyky alebo ich rezíduá (Nosková 2014), ktoré stabilizujú konvencie alebo inovácie a nové vplyvy, ktoré sa pri zaznamenávaní každodennosti objavujú (Craith – Kockel – Johler 2008). V súčasnosti sa fenomén každodennosti najviac vykresľuje pri terénnej evidencii prejavov konformizmu a aplikácie zistení vedúce do zlepšenia kvality života koordinovaním každodennosti (Ferenčuhová – Jayne 2013). Rôznosť príkladov každodennosti je však natoľko široká, že holisticky porozumieť rytmu každodennosti sa zdá byť momentálne nad možnosť vedy. Dôraz na etickosť výskumu priniesol aj obmedzenia zverejňovania

identifikujúcich prvkov etnografickej deskripcie. V štúdiách z roku 1967 sa názvy rodín uviedli podľa ich zaužívaného prímena, ktoré bolo možné rozpoznať a overiť v teréne. V roku 2017 používanie prímení stratilo svoje opodstatnenie a respondenti ich považovali za hanlivé. Rodiny poskytli etický súhlas so zverejnením ich verných priezvisk, nakoľko sú doposiaľ v lokalitách výskumu veľmi rozšírené. Po dohode sa pozmenila identita mien jednotlivých členov rodín.

Vymedzenie výskumného terénu

Historická oblasť Gemera-Malohontu, kam vrchy Sihlianskej planiny regionálne patria, je historicky doložiteľne osídlená od 13. storočia, čo však neplatí práve pre jej severnú časť. Sihlianska planina a severné horské oblasti, ktoré autochtónne obyvateľstvo nazývalo „vrchmi“, sa osídľovali predovšetkým v 18. a 19. storočí. Vlny záujmu odrážali snahu získavať a spracovávať suroviny a hospodársky využiť odlesnené časti planiny. Prvá industriálna vlna prebehla v polovici 19. storočia a bola spojená so zakladaním papierní a sklárskych hút. Druhá industriálna vlna sa spájala s rozvojom priemyslu na Slovensku v polovici 20. storočia. V tomto období sa zvýšila početnosť obyvateľstva Sihlianskej planiny, ktorá sa pohybovala na úrovni 1 až 2 tisíc obyvateľov. Obyvateľstvo obývalo tri strediskové obce, sklárske kolónie Sihlu a Kysucu, viaceré horské osady a bohato roztrúsené sezónne (*kolešne*) či trvalé horské a podhorské hospodárstva.

Už v prvej polovici 20. storočia však môžeme sledovať odliv obyvateľstva do južnejších častí stredného Slovenska. Bolo to predovšetkým z dôvodu zavedenia pozemkových reforiem, ktoré viac sprístupnili „*vrchárom*“ kúpu pôdy v pohraničných oblastiach južného Slovenska. V druhej polovici 20. storočia odchádzali mladé rodiny za prácou do novobudovaných priemyselných centier širšieho regiónu (Rimavská Sobota, Lučenec, Brezno, Detva). Od deväťdesiatych rokov 20. storočia začal postupný pokles počtu obyvateľstva vo všetkých sledovaných lokalitách. Na tom mal hlavný podiel zánik pracovných príležitostí v skúmaných lokalitách, ako aj v širšom okolí regiónov Gemera, Podpoľania a Novohradu. Vysídľovanie mladej generácie malo vplyv na starnutie populácie a malý prírastok obyvateľstva. Aj v súčasnosti má počet obyvateľstva neustále klesajúcu tendenciu, nakoľko mladí ľudia odchádzajú do zahraničia a ekonomicky silnejších regiónov. Vekový priemer obyvateľov vo výskumných lokalitách sa pohybuje od 35 do 40 rokov. V niektorých okolitých osadách (Ďurkovka, Javorina), ktoré trvale obýva len staršie obyvateľstvo, sa vekový priemer pohybuje od 60 do 70 rokov. Z pohľadu generácií je v predproduktívnom veku približne 12 % obyvateľov, v produktívnom aktívnom veku 44 %, v produktívnom neaktívnom veku 23 % a v postproduktívnom približne 21 % obyvateľov. Vo všetkých demografických ukazovateľoch sú značné rozdiely

v závislosti od veľkosti a dostupnosti lokality. Platí tu vzťah, že čím menšia a vzdialenejšia lokalita, tým vyšší vekový priemer jej obyvateľov.

Tabuľka 1 Štatistické dáta z výskumných lokalít zostavené z ukazovateľov získaných v roku 2014 (zdroj Štatistický úrad Slovenskej republiky, 2014)

Výskumná lokalita	Výmera lokality v ha	Trvalo bývajúcce obyvateľstvo									Hospodáriace domácnosti	Obyvané		
		Spolu	Ženy	Generácia v predproduktívnom veku (0-14)	Generácia v poproduktívnom veku (66+)	Generácia ekonomicky aktívna						spolu	v rodinných domoch	domy
						spolu	odchádzajúci za prácou	pracujúce v sektore						
								primárnom	sekundárnom	terciárnom				
Lom nad Rimavicou	1740	294	140	35	70	131	97	18	32	74	98	98	83	84
Drábsko	447	207	117	16	54	78	46	24	19	28	78	69	67	69
Sihla	2683	203	100	34	23	100	73	30	27	36	67	66	46	49
spolu	4870	704	357	85	147	309	216	72	78	138	243	233	196	201

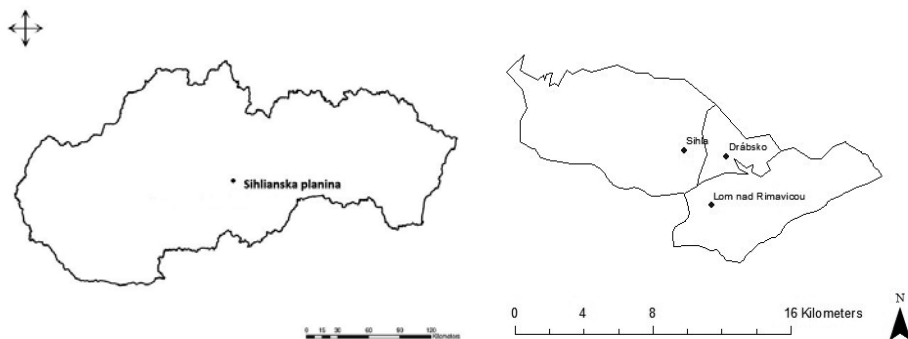
Ako príklad regresu v lokalitách môžeme uviesť, že v päťdesiatych rokoch minulého storočia boli vo všetkých skúmaných lokalitách fungujúce školy, v spádových centrách základné a v odľahlých osadách malotriedne. V súčasnosti sa nedarí naplniť kapacity základných škôl v spádovom centre Lome nad Rimavicou. Z hľadiska vzdelania tvoria najväčšiu skupinu občania so základným stupňom ukončeného školského vzdelania, ktorí tvoria približne polovicu celkovej populácie, nasleduje učňovské vzdelanie bez maturity 20 %, úplné stredné odborné s maturitou 20 %, vysokoškolské vzdelanie má približne 10 % obyvateľstva.

Národnostne sa obyvatelia väčšinou hlásia k slovenskej národnosti, čo však môžeme vzhľadom na osídľovanie v rôznych vlnách, rôzne etniká a etnografické skupiny považovať za vplyv postoja obyvateľstva k politickej národnosti začiatkom minulého storočia. Etnogenéza oblasti je veľmi rôznorodá, ovplyvnili ju etnografické skupiny, ktoré doosídľovali oblasť – Nemci, Česi, Maďari, Slezania. Goral si udržiavali etnické povedomie ešte v polovici 20. storočia, úplne prijali politickú národnosť slovenskú už v polovici minulého storočia. Prevažujúcim náboženstvom je praktizovaný katolicizmus.

Diverzita profesijných skupín v minulosti predstavovala širšie spektrum prevažujúcich zamestnaní a činností – úradníkov, obchodníkov, učiteľov,

sklárov, samostatných roľníkov, družstevných roľníkov, robotníkov na pílach, lesných a banských robotníkov, žien i mužov v službách a v zdravotníctve, a to je len výpočet hlavných zamestnaní, ktoré boli vykonávané priamo v lokalitách výskumu alebo bezprostrednom okolí. Okrem toho existovala ešte v minulom storočí veľká skupina zamestnaní, ktoré sa realizovali mimo lokalít tohto rozsiahleho katastra. Historicky išlo o práce povozníkov, dopravcov a s rozvojom železnice a dopravného spojenia o vznik alternujúcich povolání v blízkych industriálnych centrách (Poltár, Lučenec, Rimavská Sobota, Hnúšťa-Likier, Hriňová, Detva, Brezno), z ktorých bola najpočetnejšie zastúpená skupina kovoroľníkov.

Na prelome 20. a 21. storočia evidujeme v lokalitách i v širšom regióne zánik prevažnej časti pracovných príležitostí (Slovenský štatistický úrad Slovenskej republiky 2014). To bolo hlavnou príčinou odchodu obyvateľstva za prácou mimo obec, región či Slovensko. Takéto migrovanie za prácou má charakter ako dočasný, kde prevažuje vycestovanie vo viactýždenných turnusoch, tak aj trvalý, ktorý prevažuje u populácie mladých rodín.

Obrázok 1 Lokalizácia terénnych návratových výskumov v roku 1967 a 2017. Terénne výskumy v roku 2017 boli realizované s pomocou študentov Katedry etnológie a mimoeurópskych štúdií, Filozofickej fakulty, Univerzity sv.Cyrila a Metoda v Trnave¹

1 Reliéf severného Malohontu je plošinatý vrchovinný až hornatinný. Povrch členia prítoky Klenovskej Rimavy a Rimavice. Balocké vrchy a Sihliansku planinu charakterizujú chrbty s plošinami delenými hlbokými údoliami so strmými svahmi. V severnej a strednej časti prevláda hornatý reliéf. Severný Malohont je charakteristický veľkými výškovými rozdielmi. Najnižšie položené miesto sa nachádza pri toku Rimavy juhovýchodne od Klenovca 322 m n. m. a najvyššie položeným miestom je Klenovský Vepor 1338 m n. m. Centrálné obce charakterizuje mierne teplá klimatická oblasť, ich katastre zaberajú stredné polohy do 800 m n. m., priemerná ročná teplota sa pohybuje od 4–8 °C, ročný úhrn zrážok je 700–750 mm. Vrchy, lazy a horské obce a osady charakterizuje chladná klimatická oblasť, zaberá územie nad 800 m n. m., priemerné ročné teploty sú blízke 0 °C, zrážky presahujú 1000 mm a snehová pokrývka trvá 100 až 140 dní.

Pri porovnávaní denného rytmu slovenských dedinčanov sa môžeme oprieť o výskumy českých a slovenských etnografov, ktorý v šesťdesiatych rokoch prinášali vedecké a intelektuálne svedectvo o dennom rutinnom živote slovenského dedinčana *in vivo*. Oblasť Sihlianskej planiny – oblasť stredoslovenských „vrchov“ je od roku 1967 výskumným priestorom, kde autori jednotlivo realizovali tematicky rozlične zamerané etnografické výskumy. Väčšia časť výskumov sa realizovala v reálnych kontextoch, kde má generačné odovzdávanie kultúry praktickú spojitost s prežitím v horskom prostredí. Mnohé lokality zaznamenávali pokles obyvateľstva, a to nielen v roku prvého terénneho výskumu 1967, ale aj v nasledujúcich rokoch (Kandert 2004; Švecová 1975). V šesťdesiatych a sedemdesiatych rokoch lokality vykazovali silnú spojitost s rurálnym spoločenstvom príznačným pre prvú polovicu minulého storočia. Pre pochopenie kontextov zmeny a regresu kultúry vrchov sa viedli výskumy v deväťdesiatych rokoch. Niektoré z nich ozrejmili, ako sa šíria vzory kultúry a vzory správania cez sprostredkujúce role nositeľov, ktoré už nie sú bežne fixované u obyvateľstva v materiálnej alebo v textovej podobe kultúry (Murin 2009). Posledné výskumy z vrchov na Sihlianskej planine sa týkali generačnej transmisie v súvislosti s kultúrnym dedičstvom a uchovávaním lokálnej pamäti a s prenosom tradičných ekologických znalostí a ich aplikácie pri revitalizácii zanikajúcich komunít podhorského typu (Murin – Zapletal 2013). Oblasť vrchov na Sihlianskej planine slúžila a slúži ako výukové prostredie na terénne praktiká pre študentov českých, slovenských a maďarských etnologických a antropologických vzdelávacích kurzov.²

Kritériá pre etnografickú komparáciu každodennosti

Aktuálne antropologické podnety v terénnej etnografii dňa ponúkajú viaceré možnosti spôsobov, ako zaznamenať každodennost v rodine, napríklad biografickú etnografiu (O'Reilly 2012) samotnými percipientmi výskumu, analýzy rodinných videoarchívov, časozberné behaviorálne metódy (Bartis 2002). Stacionárne dokumentovanie malých činností a malých vecí však prináša výskumníkom hodnotu navyše, a to terénne svedectvo dobrého pozorovateľa. Povaha denného rytmu nemá vždy pravidelný priebeh, jeho rozpoznávaním je výlučne osoba výskumníka. Preto, tak ako v roku 1967, tak aj v roku 2017 sa výskum realizoval prevažne priamym pozorovaním v rodinách. Treba však poznamenať, že takéto pozorovanie umožňoval životný štýl len u rodín, ktorý sa odohrával zväčša v mieste bydliska, alebo v priľahlých mestách.

2 Len ilustratívne môžeme vymenovať etologické praktikum (Klenovec – Dolinka), kultúrne ekologické praktikum (Lom nad Rimavicou) a antropologické praktikum (Pinciná) Univerzity Karlovej v Prahe, od roku 1991 každoročné stretnutia mladých etnológov a folkloristov (Kokava nad Rimavicou) univerzít z Opole, Nitry, Bratislavy a Budapešti a početné individuálne realizované „prvé“ pobyty študentov v teréne, o ktorých správy sú prinášané vo vedeckých zborníkoch.

U niektorých rodín sa informácie museli získavať sprostredkované od percipientov výskumu počas návratových výskumov. Podľa Spradleyho (Spradley 1980: 50) boli pri návratových komparatívnych výskumoch po 50 rokoch použité kritériá:

- a) spoločné hlavné prostredie všetkých percipientov denného pozorovania – rodina;
- b) spoločné druhy sekundárnych priestorov, v ktorých sa nachádzajú členovia rodiny počas dňa – práca, škola, sídlo;
- c) spoločné situovanie a lokalizovanie objektov – lokálna kultúra vrchov Sihlianskej planiny;
- d) jednotná chromatika pozorovania – deň vo 24-hodinovom cykle. Zistenia z priameho pozorovania sa overovali počas návratových výskumov, a to kvôli vylúčeniu činností a špecifických dôvodov správania sa dôsledkom prítomnosti etnografa.

Šomodíkovci – považujeme ich za modelovú tradičnú trojgeneračnú rodinu, ich etnografia denných činností bola realizovaná v auguste roku 1967. Rodinu tvorili: 1. Juraj Šomodík so ženou Jolanou st. a dcérou Jolanou ml., 2. Ján Šomodík (syn Juraja) so ženou Annou a dvomi malými dcérami, 3. Jozef Šomodík (syn Juraja) so ženou Hanou, synom a dcérou.³

Kolobeh každodenných činností sa odvíjal od pracovných možností a povinností členov rodiny/rodín. Preto je potrebné aspoň stručne popísať kontext a situáciu rodiny z konca šesťdesiatych rokov minulého storočia. Rodinný dom obývali tri rodiny, a to rodina otca a jeho dvoch synov. V rodine otca žila ešte nevydatá dospelá dcéra. Šomodíkovci boli rovnako ako ďalšie rodiny v obci a širšom okolí zamestnaneckými roľníkmi. Bežne sa hovorilo o kovorolníkoch, čo je ale termín prevzatý z českého prostredia a ten nevystihuje úplne situáciu. Veľa mužov a žien v aktívnom veku neboli zamestnaní v železiarňach, strojárenských závodoch a hutách, ale na stavbách, v lesných závodoch či inde. Mali však stále zamestnanie a stály zamestnanecký plat. Okrem toho sa starali o svoje poľnohospodárske majetky ako súkromní roľníci. Muži a členovia najmladšej, ešte slobodnej generácie dochádzali za prácou do miest. Cesta za prácou, tam aj späť trvala najmenej dve hodiny času. Vydaté ženy a niektoré slobodné dievčatá boli zamestnané v lesných závodoch od jari do jesene.

Šomodíkovci vlastnili spolu okolo tri hektáre vlastnej pôdy a ďalší jeden hektár si prenajímali. Pestovali predovšetkým zemiaky a ovos, časť pozemku tvorili lúky. Každá rodina chovala kravu, všetky tri rodiny využívali dva voly, ktoré oficiálne patrili Jurajovi a Jozefovi Šomodíkovcom. Každá rodina chovala prasa a hydinu. Striedavo odchovali teľatá, ktoré predávali na voľnom

3 Pri výskume v roku 1967 (Kandert 2004: 125–130) bol sledovaný denný rytmus troch rodín – Šomodíkovcov, Podošovcov a Rafajovcov. Ťažiskom však bolo pozorovanie práve rodín Šomodíkovcov, preto ich teraz vyčleňujeme samostatne.

trhu prevažne nákupcom z jednotných roľníckych družstiev. Ako súkromní roľníci museli odvádzať štátu takzvané dodávky – *kontingenty*. Tie boli zostavené z predpísaného množstva mäsa, mlieka, zemiakov a vajec. Z týchto odvodov dostávali peňažný príjem, jeho výška však bola určovaná štátom a ceny sa líšili od cien na voľnom trhu. V rámci rodiny prichádzali príjmy ako od mužov, tak aj od žien. Príjmy od mužov tvorili: plat zo zamestnania, príjem z predaja poľnohospodárskych plodín – hlavne dobytka a zemiakov, príležitostné príjmy, ako napríklad požičiavanie volov do záprahu. Príjem žien tvoril zväčša cez letné mesiace plat zo zamestnania a príjmy z predaja mlieka, masla a vajec. Pokiaľ sa starali o dobytok, hlavne teľatá, tak aj príjem z ich predaja. Vedľajším príjmom mohli byť aj príležitostné brigády a taktiež predaj doma utkaných pokrovcov. V zimnom období v obci kolovalo niekoľko krosien – tkáčskych stavov. Tie si ženy medzi sebou vzájomne požičiavali, z čoho bol tiež určitý príjem.

Pri výbere porovnania rodín z vrchovských rodín Lomu nad Rimavicou, Sihly a priľahlých usadlostí z roku 2017 boli zohľadnené kritériá troch prevažujúcich typov rodín, s ktorými sa môžeme aktuálne stretnúť v skúmaných lokalitách.⁴

Porovnávané rodiny vo výskumoch v rokoch 2015, 2016 a návratových overovacích výskumoch v roku 2017:

a) Rodina starších rodičov, ktorú tvorí starší rodičovský pár na dôchodku a páry ženatých a vydatých synov a dcér. Z nich je minimálne jeden usídlený v rodičovskom dome, v lokalite alebo v blízkosti lokality. Ich jediným príjmom sú dôchodky oboch rodičov, príležitostné príjmy za prenájom pôdy a lesa. Pre zlepšenie živobytia chovajú hydinu, niekedy kravu pre mlieko, sezónne ošípanú alebo niekoľko oviec. Nevlastnia motorové vozidlo, prevoz do vzdialených centier obchodu, úradov a zdravotníckych zariadení im zabezpečujú deti alebo susedia.

Kováčovci – sú rodinou päťdesiatnikov, modelovo môžu kontinuálne nadviazať na reálnu rodinu Šomodíkovcov, ktorej denný rytmus bol etnograficky popísaný a publikovaný v šesťdesiatych rokoch (Kandert 2004).

Manželský pár tvoria Peter Kováč, Terézia Kováčová, dcéra Mária 21-ročná a syn Lubo 20-ročný. Rodina doopatrjuje Veronu Kováčovú, matku Petra Kováča.

4 V snahe eticky zabezpečiť anonymitu rodín ich nenazývame pravými menami, ale ich priezviskami bežne rozšírenými v lokalitách. Hoci všetci vyjadrili informovaný súhlas aj pre prípad zverejnenia plných informácií, takéto označenie podmienila aj skutočnosť, že práve zo skúmanej lokality Sihly je na Slovensku známy príklad rodiny farmárov z mediálne známej reality show. Tá plánuje vytvárať mediálne známy stereotyp predstaviteľa „aktuálneho“ vrchovského dedinského štýlu farmárčenia. Respondenti však ich spôsob hospodárenia a každodenného života nepokladajú za reprezentatívny, zodpovedajúci pohľadu na bežný život ostatných rodín Sihlanskej planiny.

b) Rodina rodičov, u ktorých bývajú slobodné deti, ktoré skončili školskú dochádzku a žijú u svojich rodičov, dokým sa neosamostatnia – nukleárna rodina a opatrujúca minimálne jedného z rodičov manželského páru v lokalite. Rodina býva vo vlastnom, nimi postavenom alebo opravenom rodinnom dome. Manželia sú súčasne alebo striedavo v zamestnaneckom pomere, ktorý sa mení podľa prosperity. Často majú aj doplňujúce zamestnanie. Prevažujúcim aktuálnym zamestnaním je to, ktoré prosperuje – „vynáša“. Prioritu v zamestnaneckých povinnostiach má ten rodič, ktorého profesiou rodina aktuálne získava najviac prostriedkov pre obživu.

Ridzoňovci – sú rodina 45-ročného Petra Ridzoňa a ženy Eriky Ridzoňovej, bývajúcej striedavo v rodičovskom dome Petra a v novom dome, ktorý si stavajú bližšie k hlavnej ceste Brezno–Hriňová. Majú dve deti, Petru a Tomáša. Petra Ridzoňová chodí na strednú školu v Brezne, Tomáš na základnú školu v Lome nad Rimavicou. Obaja rodičia majú súrodencov usídlených v blízkych lokalitách Lom nad Rimavicou, Drábsko, Sihla, ako aj v Brezne, Podbrezovej a v Banskej Bystrici.

c) Mladá rodina, ktorá sa aktuálne usídlila v lokalite a má dieťa (deti) v predškolskom veku. Rodičia majú stredoškolské či vysokoškolské vzdelanie. Často jeden, niekedy aj obaja rodičia nepochádzajú z lokality a neviaže ich príbuzenský vzťah. V lokalite viac pestujú susedské väzby, príbuzenské sú veľmi vzdialené. Ich usídlenie podmienila kúpa alebo dedičstvo domu, či pozemku. Obaja dlhší čas pôsobili mimo lokality, majú skúsenosti s pobytom v zahraničí ako študenti či brigádnici. Ich partnerstvo často nie je formálne potvrdené. Vlastnia počítač, z pobytu v zahraničí poznajú iné jazyky alebo ich základy. Obaja rodičia sú mobilní, autá používajú na zabezpečenie svojich aktivít pri prestavbe domu a obstaranie potrieb pre domácnosť.

Bitalovci – sú rodinou partnerského súžitia Lukáša Bitalu a Veroniky Podsklanovej. V časti Kysuca zdedili po starom otcovi chatu, ktorú postavil v osemdesiatych rokoch minulého storočia. Obaja sa narodili v blízkych mestách a na chatu sa presťahovali v roku 2010. Predtým striedavo žili osamote u svojich rodičov. Peter sa prevažne živí ako autodopravca, keďže vlastní odťahovú súpravu a niekoľko malých transportných vozidiel. Veronika pracovala v sklárňach, po ich zatvorení striedavo robí ošetrovatelku v Rakúsku alebo pomáha Lukášovi pri rozvoze tovaru. Plánujú mať rodinu, no momentálne si ju z finančných dôvodov nemôžu dovoliť. Všetky voľné prostriedky investujú do prestavby chaty na rodinný dom.

Etnografia dňa v rodinách Sihlianskej planiny

	august 1967	máj 2017	máj (2016) 2017	máj (2015) 2017
		Kováčovci	Ridzoňovci	Bítalovci
4.00	vstávajú muži, Juraj	spia	spia	spia
–	Šomodík odchádza			
4.15	do mesta na rannú zmenu, raňajkuje vopred pripravené jedlo			
4.30	odchádza prvý autobus do mesta	prvý autobus do mesta odchádza 4.35, Kováčovci ním cestujú výnimočne, k lekárovi do Banskej Bystrice, syn Lubo do úradov v Brezne a Mária do Banskej Bystrice	spia, dopravnú linku poznajú, no nepoužívajú ju	autobus nevyužívajú na prepravu skoro vôbec
5.00	vstávajú rodičia	bežné ráno začínajú modlitbou, hygienou a rannou kávou; otec Peter sa spravidla ide postarať o dobytok a matka Terézia, keď nie je v práci sestričky, ide na nákupy; dá prať prádlo, nachystá raňajky pre deti, ale aj pre svokru, ktorá je nevládna	spia, v chladnom období vstávajú chlapi preštartovať ľesné traktory a iné spalovacie motory na naftu	spia

5.15	Jolana Šomodíková st. rozkuruje v šporáku, pripravuje raňajky, Ján Šomodík odchádza do lesa po voly	pri pití kávy plánujú upratovanie a prácu na záhrade, taktiež stavajú nový chliev a chystajú sa na oslavu do Hriňovej	vstáva Peter Ridzoň – vstáva skôr v prípade, že pracuje vo vzdialenom lese na koňoch a prepravuje sa peši	spia
5.30 – 5.50	ženy doja a spracovávajú mlieko	počas pracovných dní odchádzajú rodičia a syn Lubo do práce vo Valaskej alebo v okolí Sihly	vstáva Erika Ridzoňová, pripravuje deťom raňajky a desiatu	spia
5.45	Jolana Šomodíková st. budí dcéru Jolanu ml., ktorá odchádza do práce autobusom	deti v neďávnom školskom období vstávali s hodinovým predstihom a dochádzali do školy autobusom o 6.45	Erika Ridzoňová kŕmi hydinu, budí dcéru Petru	Lukáš Bitala vstáva v prípade, že má objednaný prevoz vo firme v Banskej Bystrici
6.00 – 6.30	Jozef Šomodík čistí maštal, jeho žena ide po vodu, obec vyháňa dobytok na obecnú pastvu	do spoločnej obecnjej pastvy už dobytok nevyháňajú; v prípade, keď vlastnia kravu, pasú ju individuálne v záhrade	kravu ustajnenú u starého otca pasú len v prípade jeho choroby	Veronika Bitalová vstáva, zasiela e-mailom účtovné dokumenty manžela
6.25	Jolana Šomodíková ml. odchádza na autobus do mesta	Terézia chystá lieky pre svokru Veronu, dcéra Mária pomáha so starostlivosťou o svokru	Petra Ridzoňová odchádza na autobus do mesta, Peter Ridzoň odchádza na lesnom traktore do práce v lese	Veronika Bitalová a Lukáš Bitala pripravujú raňajky

- 6.30 na dvore sa objavujú malé
– deti oboch Šomodíkových
7.00 synov
rodina raňajkuje,
na prípravu jedál používa
aj vlastné plodiny; členovia
rodiny sadia zemiaky,
kapustu, zeleninu, majú
skleník, v ktorom dopestujú
zeleninu z priesad
- 6.30 Ján Šomodík seká drevo,
Anna Šomodíková ide
do lesa na maliny
pokiaľ je deň, keď
v obchode majú mäso
(2x týždenne), odchádza
z každého domu jedna
žena nakupovať
- 6.50 Peter Kováč zabezpečuje
drevo na zimu
Peter Ridzoň začína prácu
v lese,
Erika Ridzoňová sa
pripravuje na cestu
do úradov v meste
Erika Ridzoňová kupuje
v obchode len pečivo,
mlieko má od svokra;
ostatné potraviny kupuje vo
veľkoobchodoch v meste, sú
lacnejšie
- 7.00 Jolana Šomodíková st.
– umýva riad, upratuje
7.40 a začína variť obed
Terézia, pokiaľ nie je
v práci, upratuje, alebo
pripravuje obed
- Veronika Bitalová
a Lukáš Bitala robia
súpis svojich povinností
v meste
- Lukáš Bitala telefonicky
kontaktuje denných
zákazníkov,
Veronika Bitalová sa
pripravuje do mesta
- Bitalovci kupujú
potraviny v mestách,
kde robia rozvoz tovaru;
často obedujú mimo
domu; Veronika málo
jedáva mäso a mlieko
- Bitalovci sa zastavujú
na čerpacej stanici
v Brezne, kde sa
stretávajú s kolegami
prepravcami na káve
- Erika Ridzoňová odviezla
syna so susedovými deťmi
do základnej školy; pri
službe odvozu sa strieda so
susedou

8.00	od tejto doby môžu začať chodiť návštevy: kamarátky na kus reči, susedia či príbuzní, ktorí niečo pripravujú alebo idú na návštevu	Peter so synom Ľubom prerábajú chľev, pravidelne ich v tomto období navštevujú Petrovi príbuzní, kamaráti syna Ľuba, spoločne opravujú autá	Erika Ridžoňová neprijíma návštevy, lebo pracuje; návšteva sa musí vopred ohlásiť	Bitalovci bývajú málokedy doma; návštevy prijímajú len cez voľný víkend
8.00 – 11.00	ženy vykonávajú rôzne práce v domácnosti či v hospodárstve	ženy vykonávajú rôzne práce v domácnosti, upratujú a pripravujú zariadenie izby pre dcéru Máriu na podkrovi; okrem bežných pracovných a hospodárskych povinností majú muži v pláne aj prerábku častí domu	Erika Ridžoňová spracováva účtovníctvo manžela a ešte účtovníctva niekoľkých živnostníkov v obci	Bitalovci nakladajú tovar vo veľkosklade v Banskej Bystrici a rozvážajú ho po svojom zásobovateľskom regióne
10.00 – 12.00	muži vykonávajú práce okolo domu. Muži vykonávajú prácu v meste odchádzajú do popoludňajšej zmeny	Peter Kováč so synom Ľubom a pomocníkmi režu a opracovávajú drevo na prerábanie Máriinej izby	Peter Ridžoň vozi na lesnom traktore v Javorine drevo pre urbárne spoločenstvo, Erika Ridžoňová inštruuje remeselníkov pri stavbe domu	Bitalovci sa zastavujú v obchodoch a v stavebninách, kde nakupujú stavebný materiál

- 12.00 doba obeda a popoludňaj-
ších prác pri kŕmení statku
15.00
- čas obeda, celá rodina, po-
kiaľ môže, obeduje spo-
ločne; Terézia Kováčová
po obede perie v automatic-
kej pračke; svokra Verona
v automatickej pračke prať
nevie
- 16.00 muži sa vracajú z rannej
– smeny v práci v meste;
17.00 ženy perú a chovajú hydi-
nu
- ženy chovajú hydinu; domá-
ce zvieratá sú; 3 mačky, nie-
koľko psov, ktorých rodina
uchýľila z dediny, 27 zaja-
cov, 5 šliepok a 1 kohút; ve-
nujú sa pestovaniu zemia-
kov a kapusty; na oknách sa
im podari dopestovať rajči-
ny a papriky
- 17.00 Anna a Hana Šomodíkové
nosia vodu zo studne.
Juraj Šomodík pripravuje
šalovanie na betónovanie
- po návrate z práce majú
muži na starosti rezanie
sečky; vtedy sa prerozdedia
práce medzi mužmi a že-
nami; ak majú viac mlieka,
robia si vlastný tvaroh, syrý,
oštiepky, všetko pre vlastnú
potrebu; v lete, keď sa suší
seno, sú na poli od 5.00 rána
až do 22.00 večer
- Erika Ridzoňová ide odniesť
poštu, vyzdvihnúť syna zo
školy a odviesť ho na doučo-
vanie a krúžky v Brezne
- Peter Ridzoň ukončuje prácu
v lese,
Erika Ridzoňová vyzdvihuje
deti v Brezne
- Peter Ridzoň prišiel z práce
v lese, kontroluje prácu re-
meselníkov,
Erika Ridzoňová spracováva
pracovnú agendu dňa;
deti sa pripravujú do školy
- Bitalovci obedujú v re-
štaurácii, od majiteľa
velkoskladu dostávajú
stravné lístky;
po poslednej vykládke to-
varu v Lučenci ide Vero-
nika nakupovať a pozrieť
tovar v supermarkete;
Lukaš zabezbečuje servis
vozidiel
- Bitalovci sa pravidelne
zastavujú na ceste u ro-
dičov; rodičia im pris-
pievajú na opravy domu
a pomáhajú pri väčších
opravách
- Bitalovci surfujú na inter-
nete

18.00	Juraj Šomodík napája voly pri potoku,	Kováčovci krmia hydinu	Peter Ridzoň s otcom robia úpravy na stroji; krmí kone, s ktorými vykonáva práce v lese	Bitalovci večerajú a robia drobné úpravy okolia chaty
19.20	Jolana Šomodíková st. chystá potravu pre prasce, Juraj Šomodík vyhňa voly na večernú pastvu			
19.10	do dediny sa vracia stádo kráv z obcej pastvy; ženy, muži alebo deti kravy vyčká- vajú a zaháňajú do chlievov	v prípade, že vlastnia kravu, príväzujú ju na paši alebo ju pasú v elektrickom oplotku; kravy do paše nedávajú	rodina nepravidelne pozerá televíziu, hlavne správy o počasí kvôli sušeniu sena a plá- novaniu práce v lese	Bitalovci navštevujú susedov, pre ktorých robia roz- voz mlieka a mliečnych produktov v mestách
20.00	Juraj Šomodík sedí so ženo- u a dcérou v kuchyni a večerajú, rozprávajú sa, čo sa v priebehu dňa udia- lo; Juraj ide po umytí spať, ráno vstáva do práce, Jola- na st. ide spať až po upra- taní kuchyne a umytí sa,	Peter niekedy pozerá tele- víziu, najviac však do 21.00, potom ide spať; najstarší člen domácnos- ti, Verona Kováčová, chodí spávať skôr, chorľavie, pot- rebuje pomoc ostatných čle- nov domácnosti;	deti pred televíziou upred- nostňujú komunikovanie na sociálnych sieťach a počí- tačové hry; Ridzoňovci majú vlastnú wi-fi a prístupujú ju aj niektorým susedom;	Bitaloci chodia spávať podľa programu nasledu- júceho dňa; pokiaľ majú rozvoz, idú spať okolo 22.00, pokiaľ majú voľno, idú spať neskôr; najradšej surfujú po internete a sle- dujú nové filmy
22.00	Ján a Josef Šomodíkovci sa spolu so svojimi žena- mi divajú na televíziu, idú spať medzi 21.00 a 22.00,	rodina spozatvára hydina; rodina spoločne pomáha pri opatrovaní najstaršieho čle- na rodiny	Erika Ridzoňová málo poze- rá televíziu, radšej sa podieľa na niektorých obecných akti- vitách, Peter Ridzoň je v po- lovníckom zoskupení, kde sú takmer všetci potenciálni zá- ujemcovia o jeho prácu v lese	
22.30	posledným autobusom sa vracajú z mesta z odpolud- najšej zmeny niektorí muži (často aj Ján Šomodík) – obvykle majú večere pri- chystané na stole	posledný autobus prichádza 23.15 a chodí takmer prázd- ny; najviac ním chodia ľudia vracajúci sa v piatok z týž- denných prác či štúdií	rodina v túto dobu nespí len cez víkend	spávajú podľa možností, často vozia aj do zahrani- čia, ako aj na zákazku pre miestnych; ich čas nočné- ho odpočinku je rôzny
23.00	dedina spí	dedina spí	dedina spí	dedina spí

Každodennosť po 50 rokoch na stredoslovenskej dedine

Spoločnými črtami života v rodinách, ktoré každodenne formujú jej členov, sú aktivity vedúce k skupinovej solidarite a príslušnosť prejavovaná v symbolickej komunikácii. I tu je zrejmá tendencia vysporiadať sa s rozpadom veľkých ideológií predchádzajúcich dôb a hľadať spôsob života v každodennom aktivizme v konkrétnych podmienkach žitia (Maffesoli 2006). Spoločné zdieľanie sídla rodiny a lokality stále pôsobia na kultúrny prenos cez kolektívne zvyklosti alebo spôsoby myslenia a konania. Je to identifikujúci činiteľ. Pokiaľ by sme však nazerali na kultúru stredoslovenskej dediny len cez mieru uchovávaní lokálnej tradície, evidovať jej znaky cez každodennosť nemôžeme bežne doložiť.

Početnosť miest a prostredí, kde sa dedinská každodennosť odohrávala v polovici minulého storočia a v súčasnosti sa líši. Mobilita percipientov výskumov realizovaných v súčasnosti je znateľne vyššia, a to aj u rodín, ktoré vlastnili auto aj v minulosti. V súčasnosti sme zaznamenali aj širšiu škálu aktov správania sa, interakcií, aktivít a prežitých udalostí. Priestor, kde sa prezentuje rodinný či partnerský vzťah, už netvorí len izba, dom, ulica, kostol, obchod, škola a práca, ale viaceré iné prostredia každodenných činností, ako sú ihrisko, kaviareň, supermarket, úrad, plaváreň, kaderníctvo, posilňovňa. Spolupatričnosť sa prejavuje vo vzoroch správania, akými sú spoločné kŕmenie dobytká a hydiny u najstaršej generácie, spoločné prežívanie dovolenky strednej generácie až po spoločné nakupovanie v supermarkete najmladšej generácie. V každodennom rytme môžeme sledovať snahu všetkých členov rodiny o jeho vyváženosť u jej všetkých jednotlivých členov, ako aj snahu prežiť aspoň časť dňa spoločne.

Deskripcia dňa ukazuje, ako je organizovaný každodenný život pri generačných preferenciách hodnôt. Zmeny štýlu života, predovšetkým konzumný spôsob života a nárast činností spojených so zabezpečením dennej spotreby sa odrážajú na zmenách štýlu života stredoslovenského vidieka. Lokálne špecifickú kultúru a samozásobiteľstvo vnímajú cez mediálne sprostredkované vzory „moderne“ vyznievajúcích stereotypov ľudovosti, akým je farmárstvo a iné štýly popularizujúce život na vidieku u mestského obyvateľstva. Nasmerovaním výskumu lokálnej kultúry cez takto šírené vzory, stereotypy by sa dotvoril obraz vplyvov, ktoré lokálnu kultúru na vidieku za posledné polstoročie menili. Pri systematickom etnografickom výskume lokálnej kultúry by bolo potrebné priebežne zaznamenať dopady rozhlasu a televízie (Silverstone 1994). Pri výskume boli zaznamenané účinky, ako vplýva televízia na generačné napodobovanie najstaršej generácie rodín (Baym 1997) a internet na napodobovanie a neformálne učenie sa (Wittel 2002) a prispieva k inováciám v každodennom živote mladšej generácie. Vplyv mobilného telefónu a internetu (Garcia 2009) rastie globálne, kontinuálne a rýchlo. Generačne sa to odzrkadlilo pri každodennosti života v lokalitách výskumu pri pripájaní

sa na globálnu sieť, a to v základnom rozlišovaní lokálneho spoločenstva, kto ju má a používa a kto nie (Wellman – Haythornthwaite 2002). Každodennosť používania mobilného telefónu súvisí s jeho funkciou. Pri skúmaných rodinách každodenne slúži ako mobilný technický prenos komunikácie (Büscher – Urry 2009), ale takisto aj ako významný generačne identifikujúci znak každodenne zaneprázdneného osobného štýlu (Stärke – Kramer – Eylert 2011).

Etnografický záznam denného rytmu poslúžil predovšetkým k vykresleniu zmien v dlhšom časovom odstupe 50 rokov. Realizovať takéto záznamy v teréne je užitočné nielen pre zistenie aktuálneho stavu skúmanej problematiky. Je to aj vklad výskumníka do budúcich výskumov a jeho prejav generačnej kolegiality. K cieľom spomenutým v úvode by sme mohli vyjadriť zistenie, že technická vyspelosť a technická komunikácia má priamy súvis s narastaním nepriamych (nekontaktných) foriem kultúrnej transmisie. V prvom rade súvisí s rôznou generačnou technickou kompetenciou komunikovať prostredníctvom médií a v druhom rade v miere času, ktorý mu tá ktorá generácia môže vyčleniť. Z etnografií prežitia dňa v Sihle, Lome nad Rimavicou a Drábsku môžeme sledovať, ako sa zmenil deň najmladšej generácie, ktorá bola v šesťdesiatych rokoch generáciou s najpočetnejšími dennými kontaktnými interakciami. Čas, ktorý sa trávil v konektivite s lokálnym spoločenstvom, sa presunul do času vymedzeného pre individuálne činnosti a technickú komunikáciu. Indikujú to činnosti a zaznamenané obsahy kultúrnej pamäti spojené s rozšírením televízie (najstaršia generácia) a internetu (najmladšia generácia). Nielen u dedinčanov Sihlianskej planiny môžeme vidieť oblúk prenikania médií do každodenného života. Zaznamenaný je od spoločného susedského sledovania niektorých programov v počiatočoch šírenia televízie, až po dnešné všeobecné sledovanie telenoviel a seriálov pri tej istej, no vzhľadom k odstupe zaznamenávania, staršej generácii. Potešujúcim sa nám javí zistenie, že prevažujúcou funkciou spoločenského kontaktovania a kontaktného prenosu kultúry je stabilizovanie obsahov lokálnej pamäti.

Robiť terénny výskum znamená aj podieľať sa na živote lokálneho spoločenstva. Nemožno poprieť, že výskumník postupne prerastá do svojho výskumného terénu. Taktiež autori tejto štúdie si vytvorili vzťah s percipientami výskumu. Etnografie, ktoré boli autormi zostavené, môžu byť pre ďalších východiskom k hlbšiemu pochopeniu vnútorného „sveta“ tohto, ale aj iných lokálnych spoločenstiev. V transkripciách dňa autori zaznamenali viaceré poznatky vedúce k naplňujúcemu spoznávaniu kultúry ľudí, ktorí tento drsný a krásny svet hôr a dolín obývajú. Neposledným prínosom môže byť aj príspevok k spoločenskému pochopeniu náročnosti výskumnej práce terénnych etnografov generácií minulých, ako aj tých budúcich.

Obrázok 2 Rodina na Sihlianskej planine okolo roku 1967, osada Javorina. Foto: M. Vrábel.

Pramene a literatúra

- Alieva, Dilbar. 2008. Chytanie v žite každodennosti. *Sociologický časopis* 44 (5): 889–922.
- Andrášiová, Katarína – Beličková, Katarína – Beňušková, Zuzana – Bobulová, Lenka – Mládek-Rajniaková, Jana – Nováková, Katarína – Olšovská, Miriam – Paríková, Magdaléna – Profantová, Zuzana – Šebo, Dušan. 2012. *Žili sme v socializme I.: Kapitoly z etnológie každodennosti*. Bratislava: Ústav etnológie SAV.
- Bartis, Peter. 2002. *Folklife and Fieldwork: An Introduction to Field Techniques*. Washington: Publications of the American Folklife Center.
- Baym, Nancy. 1997. Interpreting Soap Operas and Creating Community: Inside an Electronic Fan Culture. In: Kiesler, S. (ed.): *Culture of the Internet*. Mahwah: Lawrence-Erlbaum.
- Beňušková, Zuzana. 2009. Premeny metód, techník a záznamov výskumu na pozadí dejín slovenskej etnológie. *Slovenský národopis* 57 (3): 300–310.
- Beňušková, Zuzana – Jágerová, Margita – Nádaská, Katarína. 2013. *Dejiny slovenskej etnografie v 20. storočí*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa.
- Büscher, Monica – Urry, John. 2009. Mobile methods and the empirical. *European Journal of Social Theory* 12 (1): 99–116.
- Cavalli-Sforza, Luigi L. – Feldman, Marcus W. 1981. Cultural transmission for a continuous trait. In: Cavalli-Sforza, L. L. – Feldman, M. W. (eds.): *Cultural Transmission and Evolution: A Quantitative Approach*. Princeton: Princeton University Press: 346–351.
- Craith, Máiréad Nic – Kockel, Ullrich – Jöhler, Reinhard. 2008. *Everyday Culture in Europe. Approaches and Methodologies*. Aldershot: Ashgate Publishing Limited.
- Eichengreen, Barry. 2011. *Global Shifts*. Berkeley: University of California. [2017-10-18] Dostupné na: http://eml.berkeley.edu/~eichengr/Global_shifts_5-17-11.pdf.
- Figaredo, Daniel D. – Beaulieu, Anne – Estalella, Adolfo – Gómez, Edgar – Schnettler, Bernt – Read, Rosie. 2016. Virtual Ethnography. *Qualitative Social Research* 8 (3). [2017-10-18] Dostupné na: Forum: Qualitative Social Research: <http://www.qualitative-research.net/index.php/fqs/issue/view/8>.

- Ferenčuhová, Slavomíra – Jayne, Mark. 2013. Zvyknúť si na Petržalku: každodenný život, bežná spotreba a vzťah k socialistickému sídlisku. *Český lid* 100: 303–318.
- Garcia, Cora A. 2009. Ethnographic Approaches to the Internet and Computer – Mediated Communication. *Journal of Contemporary Ethnography* 38: 52–84.
- Goffman, Ervin. 1999. *Všichni hrájeme divadlo*. Praha: Ypsilon.
- Halbwachs, Maurice. 2009. *Kolektivní paměť*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- Hammersley, Martyn – Atkinson, Paul. 1995. *Ethnography: Principles in Practice*. London: Routledge.
- Kandert, Josef. 2004. Rodina a domácnost. In: Kandert, J. (ed.): *Každodenní život vesničanů středního Slovenska v šedesátých až osmdesátých letech 20. století*. Praha: Nakladatelství Karolinum.
- Komárek, Stanislav. 2008. Folklor jako fenomén. In: Komárek S. (ed.): *Příroda a kultura. Svět jevu a svět interpretací*. Praha: Academia: 270–273.
- Kratochvíl, Zdeněk. 1994. Strukturace času. Paměť. Hórai (Hóry, hodiny), rytmy a periody. In: Kratochvíl, Z. (ed.): *Filosofie živé přírody*. Praha: Herrman a synové: 44–53.
- Lévi-Strauss, Claude. 2000. *Štruktúrna antropológia II*. Bratislava: Kalligram.
- Maffesoli, Michel. 2006. *Rytmus života*. Bratislava: SOFA.
- Munn, Nancy D. 1992. The Cultural Anthropology of Time: A Critical Essay. *Annual Review of Anthropology* 21: 93–123.
- Murin, Ivan. 2009. *Neverbálna komunikácia v ritualizovanom správaní*. Banská Bystrica: Fakulta prírodných vied UMB.
- Murin, Ivan – Zapletal, Miloš. 2013. Využití explanačního modelu a indikátoru pro hodnocení tradičních ekologických znalostí a činností na příkladě regionu Malohont (Slovensko). *Acta universitatis Matthiae Belii*, 15 (1): 96–109.
- Nosková, Jana. 2014. *Biografická metoda a metoda orální historie. Na příkladu výzkumu každodenního života v socialismu*. Brno: Etnologický ústav AV ČR, v. v. i., Praha – pracoviště Brno.
- O'Reilly, Karen. 2012. *Ethnographic methods*. Abingdon: Routledge.
- Silverstone, Roger. 1994. *Television and Everyday Life*. Abingdon, New York: Routledge. [2017-10-18] Dostupné na: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.462.4945&rep=rep1&type=pdf>.
- Slovenský štatistický úrad Slovenskej republiky. *Demografia a sociálne štatistiky*. [Online]. [2017-10-18] Dostupné na: <http://slovak.statistics.sk>.
- Sokol, Jan. 2004. Etnologie. In: Sokol, J.: *Rytmus a čas. Přehled filozofického i vědeckého myšlení o čase a časovosti. Rytmus jako základ časové zkušenosti*. Praha: Oikúmené.
- Spradley, James P. 1980. *Participant Observation*. Belmont: Wadsworth Publishing.
- Stärke, Daniela – Kramer, Stefan – Eylert, Bernd. 2011. *Mobile Phone as an Everyday Life Style Object – The Move from “Plain old Mobile” to “Electronic Brain in your Pocket”*. Wildau: Technische Hochschule. [2018-01-12] Dostupné na: <https://opus4.kobv.de/opus4-th-wildau/frontdoor/index/index/docId/85>.
- Švecová, Soňa. 1975. *Kopanícové sídla a dedina. Národopisná štúdia o spoločenských vzťahoch medzi obyvateľmi jednej slovenskej obce*. Praha: Univerzita Karlova.
- Tindall, Allan. 1976. Theory in the Study of Cultural Transmission. *Annual Review of Anthropology* 5: 195–208.
- Wittel, Andreas. 2002. *Ethnography on the move: From field to net to internet*. [2018-01-12] Dostupné na: Forum: Qualitative Social Research: <http://www.qualitative-research.net/index.php/fqs/article/view>.
- Wellman, Barry – Haythornthwaite, Caroline. 2002. *The Internet in Everyday Life*. Oxford: Blackwell.